

ALAPI GYULA (1872–1936):

KULTSÁR ISTVÁN (1760–1828)¹

A szöveget ellenőrizte: Hidvégi Violetta történész, levéltáros

Nem tartozott a nagyok közé, akik az irodalom egén időnként fényességet árasztottak; nem volt vezér, aki után hadsereg indul, akinek példája iskolát alapít; nem volt lángelme, amely gyújtó lelkesedést varázsol a szívekbe. Kultsár István a hasznos emberek közé tartozott, a zászlótartók sorába, akik végigküzdi a hadjáratot, és a zászlót, melyre felesküdték, soha el nem hagyják, de megvédik entestükkkel is, mert annak becsülete az ő becsületük is. Világosabban és szabatosabban összefoglalva Kultsár működésének tartalmát: az irodalomtörténet szempontjából Kultsár Istvánnak jelentős szerep jutott osztályrészül; ezt híven és becsületesen töltötte be abban a korszakban, amelyet a megújulás, a nemzeti szellem ébredése korszakának szoktunk nevezni. (...)

A mi feladatunk az lesz, hogy az irodalomhoz való viszonyát és abban vitt tiszteletreméltó szerepét a módszeres kutatás segítségével vizsgáljuk és rajzoljuk.

Életét három korszakra lehet felosztani. A gyermeki és tanulói évekre, érdemes tanári és nevelői működésére, végül szerkesztői pályafutására, mely az irodalomtörténetben is maradandó nyomokat hagyott.

Irodalmunknak a XVIII. század középső szakasza talán legsivárabb korszaka. A nemzeti szellem elernyed, és a közönség a nagy szabadságharc küzdelmeiben elfáradva, a szenvedett vérvesztéstől elalélva, fásult közönnyel szemléli az életet. Ez az idő a politikai elnyomás korszaka, ami annál veszedelmesebb a nemzetre, mert nem erőszakos módon, a Lipót-féle alkotmányelkobzások útján ment végbe, hanem szinte észrevétlenül, a magyarságnak nyújtott látszólagos kedvezések közt.

Mária Terézia a főnemesség elnémetesítését gyakorlati úton, éles asszonyi ösztönrel tervezte: fényes udvarában sütkérezik szinte az egész főnemesség, házasságokat szerez gazdag magyar mágnások és elszegényedett osztrák főrangú családok hölgyei közt; megalapítja a Teréziánumot, a magyar testőrséget, mindezt természetesen a császárvárosban, hol akkor a magyarság színe-java élt és legjobb úton haladt a német kultúra felé.

Idehaza az országban idegen katonaság élt a magyar városokban, a magyar pedig az örökös tartományokban volt szétszórva. A céltudatos németesítés így haladt előre, ami annyival inkább könnyebben ment, mert a főnemesség elkábítva az udvar kedvezéseitől teljesen nemzetietlen életet folytatott; a köznemesség műveletlen és kedvetlen volt, nem érzett magában erőt a küzdelemre s elkeseredésében dárídókba fojtotta bánatát.

II. József erőszakos és alkotmánytalan uralkodása rázza fel némileg a nemzet alvó lelkiismeretét. A törvénytelen rendeleteket a vármegyék nem hajtják végre (...). Komárom

¹ Alapi Gyula: Kultsár István 1760-1828. Komárom, 1911. 51 old. A kötetről megjelent ismertetések: –rd–: In: Erdélyi Múzeum, 1911. 199-200. old. „Lelkében egy gondolat élt: a magyarnak vissza kell vívnia régi nagyságát, e küzdelemnek egyetlen eszközét ismerte: a műveltségnek mindent döntő hatalmát. Ez tette szívóssá és fáradhatatlanná, ötletessé és vállalkozóvá, önzetlenné és szerénnyé – úgy, hogy kevés hasznosabb és önzetlenebb magyart ismerhetünk nálánál még saját korában is, mely az önzetlen hazafiaknak egész seregét teremtette. (200. old.); Alszeghy Zsolt. In: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1911. 419-420. old.

vármegye is azok között van, amelyek tiltakoznak a német nyelv behozatala ellen, a karok és rendek felháborodásuk jeléül a pátenseket elégetik. Ezek közt a közállapotok közt lett ifjúvá Kultsár István. (...)

Komáromi tanárkodása alatt jelenik meg első műve nyomtatásban: Bajnokné levelei Ovidiusból. Ezt a verset Viczay Mihályné grófnő szül. Grassalkovich Anna asszonynak ajánlja, „mellyel 1789. esztendőnek kezdetére... kedveskedni kíván.” Ennél a családnál nevelősködött Kultsár tanárságát megelőző időben. (...)

A lelkes fiatalember élénken érdeklődik az irodalmi és politikai események iránt is, főleg a török ellen való háború lelkesíti és ez írásra is ihleti. 1790-ben adja ki második munkáját: Br. Laudon Nándorfehérvári győzelme². Ebben a korban divat volt ilyen eposzokat írni. Dugonics András és Horváth Ádám (ki Kultsárral egy évben és egy vármegyében született) legkiválóbb képviselői a XVIII. század végén e műfajnak, de ők sem közelítik meg mesterüket, néhai való Gyöngyösi Istvánt, az ékes nyelvű eposzíró. Ihlet nélkül írtak tehát szárazak; emellett tudákosak, cikornyások és költői fegyvertárukat az Aeneisből és Homéroszból kölcsönzik. (...) A XVIII. század utolsó negyedében megjelent eposzok vagy történeti elbeszélések mind Gyöngyösi iskolájára vezethetők vissza, de egyúttal visszatükrözik az olvasóközönség ízlését is.

Br. Laudon nándorfehérvári győzelmében Kultsár egy akkor teljesen friss történeti eseményt énekel meg; Belgrádnak, vagy mint akkor írták, Nándorfehérvárnak, elfoglalását. Ez az esemény 1789-ben történt s így a történeti eposznak bizonyos aktualitást adott. A Zrínyi-sorokban írott verset tömördek magyarázó jegyzettel kíséri, melyek nélkül nem is volna érhető. Laudon osztrák fővezér 73 éves korában vitte véghez Belgrád ostromát. Mivel Hadik, a császári főhaditanács igazgatója, betegsége miatt nem vehetett részt Belgrád ostromában, a főadat egészen Laudon táborszernagyra, a 73 éves osztrák fővezérre maradt. A költeménynek fele része Laudon katonai pályafutását, győzelmeit sorolja fel bőséges történeti széljegyzetekkel; mindennek Nándorfehérvárhoz semmi köze, s csak a második fele adja szárazon a vár ostromát. Hogy a prózai tárgyat költőivé tegye, Kultsár mitológiai készséggel fog hozzá. Már az invokációban midőn elég művésziellenül magához a hőshöz fordul segítségért, őt Jupiterhez hasonlítja:

Te azért Nagy Vezér! századnak öröme
Nemzetek győzője, királyok tüköre,
Ki mint rég, Jupiter a vak ellenséget;
Tűzzel alázott meg minden dühösséget;
Ama szentebb tüzet hathatós lelkeddel
Gerjesszed fel bennem, mely midőn tetteddel
Játszadozik versem, elmém oly felséges
Dolgokra ébressze, mint nálad szükséges.

Az elbeszélés folyamán is minduntalan görög-római istenek, (...) mitológiai lények (...), és földrajzi fogalmak (...) szerepelnek (...) az általuk képviselt kiváló tulajdonok megjelenítéséül, mint azok Vergiliusnál – kitől költeménye jeligéjét kölcsönzi – fordulnak elő. Allegóriái (...) teljesen elkoptatott, az akkori közbeszédbe átment kifejezések, melyekből ugyancsak kevés költőiség árad. Igyekszik belevinni a versbe bizonyos változatosságot is, mikor megszólaltatja az ősz Laudont a vitézek előtt, de ebben a dikcióban, éppúgy mint egy aggastyánban, nincs erő. Emelkedettséget sem találunk a költeményben, de hisz ezt nem is lehet várni egy a közelmúltban történt esemény kronologikus hűséggel való előadásától. (...) Az eposz stílusa is nehézkes és darabos, nyelve lapos és prózai: az egész fiatalembertől,

² B[író] Laudonnak nándorfehérvári győzedelme. Szerzette: Kultsár István a Szombathelyi Királyi Iskoláknál a Szép Tudományoknak Öregbik Királyi Tanítója. Szombathelyen, 1790.

semmi egyéb. Érezte ezt maga Kultsár is és jól tudta azt is, hogy számára a költészet terén nem terem babér. Ezzel a zsenijével búcsút is vett a költészettől.

Sokkal fontosabb ennél Szombathelyen megjelent másik műve: a Törökországi levelek kiadása. Mikes Kelemen Törökországi leveleivel a magyar irodalomban egy új írói tulajdonság nyert állandó otthont: a kellem. Előtte senki sem írt ily közvetlenül, egyszerűen és a magyar nyelvnek azzal a bájával. Utóbb is több mint félszázadnak kellett elmúlnia, míg a későbbi írói nemzedék utolérte Mikes folyékony, természetes csevegését, nyelvének üde, friss hangját.

Kultsár bárhogyan lett figyelmes Mikes kéziratára, nagy érdemet szerzett annak kiadásával, mert éles szeme felismerte benne az irodalmi remeket, amelyet csak a késő utókor tanult meg méltányolni, mikor az irodalomtörténet világánál Mikes rokonszenves alakja felé fordult a figyelem. Honnan kapta Kultsár a Törökországi leveleket, arra két magyarázat is van; Toldy Ferencé és Thaly Kálmáné. Toldy szerint, akinek véleményét Gyulai Pál is elfogadta, Tót Andrásnak, Bercsényi tisztjének fia, Tót Ferenc generális konstantinápolyi tartózkodása alatt szerezte meg a kéziratot, magával vitte Franciaországba, és mikor innét a forradalom elől hazamenekült, magával hozta Magyarországra. Ez a Tót Ferenc Tarcsán, Szombathely közelében halt meg 1793. szeptember 22-én, s tőle kaphatta Kultsár a Törökországi leveleket.

Thaly Kálmán ezzel szemben utalt a Hadi és Más Nevezetes Történetek című bécsi magyar hírlap 1789. november 27-i számának egy hírére. E szerint Szelim travniki basának volt egy Mészáros nevű tisztje, akit 1786-ban Bécsbe küldött bevásárlások végett. Ez a Mészáros egy magyar kéziratot adott át Görög szerkesztőnek, melyet Rákóczi Ferenc Horvát nevű szolgájától kapott, aki azt vallotta, hogy azokat Mikes, Rákóczi bujdosótársa írta. Kultsár a bécsi lapszerkesztőkkel, Göröggel és Kerekessel is érintkezésben volt, amint tudjuk, hogy a Magyar Kurírba is dolgozott, tőlük tehát megkaphatta Mikes kéziratát. Mivel Toldy véleményét semmilyen adat sem támogatja, Thalyét fogadta el az újabb irodalomtörténet. (...)

Mikes levelei főleg Erdélyben keltettek nagy hatást, hol szélteben olvasták és az érdeklődés e kiváló, s hozzá Erdélyből elszakadt író iránt felébredt. Az egykorú kritika is nagy elismeréssel üdvözölte Kultsár e vállalkozását, bár a levelek tartalmát és stílusát megrótták, ami mai bírálói szerint legjelesebb tulajdona a leveleknek.

Szombathelyi tanársága (...) 1789–1796 közötti évekre terjed. 1796-ban Esztergomba került.

Életének ez a szakasza azért nevezetes, mert itt együtt tanárkodott Révai Miklóssal, a nagy nyelvújítóval és deákos költővel. Sajnos, ennek az együttműködésének sem az iskola, sem az irodalom nem látta hasznát. Az esztergomi gimnázium rossz hírű iskola volt akkoriban. Züllött, szabados erkölcsű ifjúsága volt, s a tanári kar sem állott feladata magaslatán. Az ütközőpont Kultsár és Révai közt pedagógiai elveik és felfogásuk különbözőségében rejlett (...). Kultsár István egyénisége szelíd, békés, szemlélődő, inkább kedélyességre hajló volt és tanításába bizonyos liberális szellemet vitt bele, amiért tanítványai igen szerették. Révai ellenben szenvedélyes, ideges, rideg, emellett érzékeny, epés, polemikus természetű ember volt (azért is szerzett oly sok ellenséget magának), akinek tanári működésében is megtaláljuk e tulajdonságainak nyomait. Az ő nevelési rendszere ellenkezett Kultsáréval, és inkább az ortodoxia felé hajlott; Kultsár szelíd bánásmóddal igyekezett fegyelmezni, Révai ezt nem helyeselte és itt is szélsőségekben mozgott. Az összeütközés tehát kikerülhetetlen volt. (...)

Kultsár otthagytá a tanárságot keserű emlékekkel szívében, és felcserélte a nyugalmasabb és kényelmesebb nevelői állással, melyet Festetics György gróf családjánál foglalt el Keszthelyen.

Festetics Györgynek, a keszthelyi Georgikon nagynevű alapítójának hírnevétől zengett akkoriban az egész ország. Lantjára vette nevét Berzsenyi, akkor leghírnevesebb költője az országnak. Ennél a főúri családnál kellemes éveket töltött Kultsár.

A téli hónapokat többnyire Pesten töltik; a gondjaira bízott fiatal Festetics László gróffal szorgalmasan látogatja az egyetemi előadásokat. Mindketten a gróf Cukor utcai házában laknak. Itt írókkal ismerkedik meg és köt barátságot. Különösen Csokonai nyeri meg rokonszenvét, akinek költői működését nagyra becsüli. Szívesen áll rendelkezésére a költőnek, aki szorgalmasan küldi hozzá verses könyveit, amelyeket Kultsár eljuttat Erdődy grófnéhez, Széchényi Ferencné grófnéhez, sőt közbenjár az iránt is, hogy a Tavasz kiadásában segíeyezék a poétát. (...) Sűrűen buzdítja leveleiben az Árpád megírására, melybe Csokonai belekapott. (...) Még kéziratban elolvassa a Dorottyát és elismeréssel nyilatkozik annak szépségeiről. Szíves és meleg szavakkal vigasztalja Csokonait, mikor 1802-ben háza tűzvész martalékává lett. (...)

Pesti tartózkodása alatt az írók társaságába jutott, és ott a kialakuló irodalmi központ megteremtésén fáradozik. (...) Kis város volt akkor Pest, kis csapat író élt benne, de már akkor bontogatta szárnyát, és Kultsárnak jó érzéke volt a helyzet felismeréséhez. Itt, ebben az írói körben, bizonyára érezték a magyar szellemi élet hiányát és sokat beszéltek arról, miképpen lehetne azt megteremteni. Hogy ezt sikerült megteremteni, abban Kultsárnak, az első pesti magyar újság szerkesztőjének sok és nagy része volt.

A történelem iránt volt legnagyobb érzéke. Látjuk ennek első nyomát Mikes levelei kiadásánál. Pray György, a nagy pragmatikus történetíró halálára ódát ír. Tizennégy disztichonban magasztalja Pray szent emlékét. Pray, Katona, Fessler, később pedig Virág Benedek nagy hatással voltak reá. Virág Benedekkel és később Horvát Istvánnal állandó baráti viszonyban volt. Budai Ézsaiással is levelezésben állott. Ez a korszak a magyar történelem divatját vezeti be. (...)

Nevezetesebb históriai vállalkozása; Gebhardi³ történeti művének kiadása. Gebhardi igen termékeny német történetíró volt és rengeteg sokat írt. Megírta az osztrák tartományok történetét, egy munkája pedig a magyarok történetét tárgyalja a honfoglalástól egészen 1777-ig. Kultsár az utóbbi munka lefordításával és kiadásával históriai irodalmunk szegénységén akart segíteni. (...) Mivel a munka az utolsó negyedszázad eseményeire nem terjedt ki, 1777-től kezdve megírja 1803-ig a magyar történetet, ez a része a munkának tehát eredeti. Kultsár dinasztikus felfogására jellemző, hogyan osztja be a könyvet. Az első kötet a magyarok eredetétől V. Lászlóig, a második Hunyadi Mátyás királytól III. Ferdinándig, a harmadik I. Lipóttól 1803-ig adja elő a magyar történelmet. (...)

Gebhardi a munka megjelenése előtt, 1802. október 26-án halt meg. Munkáját Hegyi József piarista tanár fordította és Kultsár átdolgozta. Az eltéréseket Gebharditól a szöveg alatt alkalmazott jegyzetekben adja. (...)

Kultsár Gebhardi művének kiadása után egy érdekes történelmi vállalatba kezdett, mely ha sikerül, a magyar történetírásnak egy évszázad előtt is nagy lendületet adott volna. Kultsár történelmi adattárat akart nyújtani és azt tervezte, hogy kiadja a Magyar Történetek Gyűjteményét a XVI. és XVII. századból, melyben kéziratokból leveleket és forrásokat tett volna közzé. Ezenkívül Eredeti történetírók címmel adta volna ki Mikó Ferenc, Kemény János, Szalárdi János, Bethlen Miklós, Cserei Mihály, Babocsay Izsák, Beniczky Gáspár és mások műveit. (...) Még ezeket senki a nemzetnek nem „ajánlotta”, pedig hasznos dolog, ezt írja a Krónika előszavában, amellyel nevezett gyűjteményét megindította.

A XVI–XVII. évszázadoknak ekkor még úgyszólván teljesen ismeretlen történetét ismerteti és fejezeteket közöl a Székelyek krónikájából⁴ (...), mely 1529-től a XVII. század elejéig öleli fel az erdélyi eseményeket; e krónikát megtisztítja a deák szavaktól és a deák leveleket megmagyarázza, Gyulafy Lestár, Szindi János és Hevenesi kézírataiból bővíti meg.

³ Magyar Ország Históriája Gebhardi Lajos Albert munkáiból magyarázta Hegyi József; megigazította, és 1803-ig folytatta Kultsár István. Pest, 1803.

⁴ Krónika. A' Mohátsi Veszedelemtől a Bétsi Békülésig Magyar Országban, Erdélyben, Havasalföldön, és Moldovában történt dolgokról. Pest, 1805.

A latin szöveget magyarra fordítva hasábosan közli munkájában, a szövegben idézi a forrást és az író, akinek munkáját használja. Érdekes dolgokat mond el a Krónikában, nem pedig összefüggő eseményeket, főleg pedig leveleket közöl, amivel határozott történetírói érzékről tesz tanúságot, tudva azt, hogy ezekben buzognak a legbővebb forrásai a történetírásnak. (...)

Több ily munka kiadására gondolt, sőt azokat sajtó alá elő is készítette, ezt a füzetet csak ízelítőül nyújtotta. De úgy látszik, a kor még nem volt elég érett a történelmi gondolkodásra, másrészt pedig ólomsúlyként nehezedett e tudományágnak szárnyaira a cenzúra, amely a történelem ragyogó világosságát még félszáz éven át elfödte sötét leplével.

A magyar nyelv művelése már ebben az időben, mikor a közigazgatás nyelve magyar lett, sokaknak gondoskodása tárgyát alkotta. Egy névtelen hazafi (Kultsár) 1804-ben pályakérdést tűzött ki a magyar nyelv kiművelése kérdésének megvitatására⁵. A pályabírák közt 1805-ben Schedius, Virág, Révai, Versegly mellett Kultsárt is ott látjuk. A koszorút Kis János vitte el. Kazinczy írja akkor Kultsárról, hogy ezen dolognak kezdője, előmozdítója és mindenese.

Kultsár a történetíró érzékével és éleslátásával megáldva valami hiányt érzett, amelyet a közéletben, irodalomban egyaránt éreztek a jobbak, különösen akik külföldön megfordultak. Érezte, hogy a magyar társadalomban a nemzeti lélek lenyűgözve él, a magyarnak nincsen kiművelt nyelve, a társadalom széttágolva, alkalmas kapocs híján szűkülködik. Ezt a kapcsolatot kereste és meg is találta az első igazi magyar újságban, mely a közvélemény ébredésének előfutára volt. Jelszavát minden magyar újságíró átvehetné: kultúra nemesítette nemzeti lélek volt az ő ideálja. (...)

A XVIII. század közepéig Magyarországon a híreket a kereskedők, fuvarosok, a „gyorsparasztok” viszik és hozzák. Újság is csak német van még, az is pár példányban jár az ország legtöbb vidékére. (...)

Kultsár István vállalkozása, az első pesti magyar újság kiadása, azért oly nevezetes irodalmi, főleg pedig kultúrtörténeti esemény. Nevezetes a vállalkozás másodsorban azért, mert a magyar irodalmi nyelv műveléséhez hathatósan járult. Írókat szólaltatott meg, gondolatokat, eszméket vetett a felszínre, s ha közvélemény nem is alakult körülötte, de az első pesti magyar újság a magyar irodalom újjászületésének, az irodalmi nyelv kialakulásának volt első hírmondója. (...)

A nemzeti művelődés első tényezője a történelem, és Kultsár ennek teljes tudatában volt, midőn vállalkozásába belekezdett. Az események krónikása akart lenni, azokat pártatlanul megörökíteni, mint igaz krónikához illik. Ezt a szándékát meg is valósította, két évtizedet meghaladó újságszerkesztői pályáján, amely bizony nem volt rózsákkal behintve, amint azt látni fogjuk.

E vállalkozáshoz megvolt a felkészültsége, műveltsége, látóköre. Külföldön is megfordult és tájékozódva lehetett az ott már virágzó hírlapirodalomról. (...)

Kultsár 1805-ben megvált Festetics grófi családjától, hol nyugodt pár évet töltött és férfikora delén, munkabírása teljességében fogott neki az új és merész vállalkozásnak, hogy a magyar újságírásnak Pesten megalapítója legyen.

Az ilyen vállalkozás az időtáiban nem ment valami könnyen: pénzre és összeköttetésre volt szükség, hogy a vállalatot meg lehessen indítani. Pénzt összegyűjtött annyit nevelői éve alatt, amennyivel belefoghatott a bizonytalan sikerű vállalatba, összeköttetései sem hiányoztak és Pest vármegyében olyan támasztékot talál, amelyre biztosan alapíthatja szándékát.

1805. december 23-án terjeszti fel kérvényét a helytartótanács a kancelláriához pártoló véleményrel. Kultsár ebben röviden ismerteti célját és azt a kedvezményt kéri, hogy a cenzúra Pesten legyen, mert télen nem lehet Budára átjutni. Gyorsan megjött az engedély, 1806. január 10-én, de a királyi beleegyezés súlyos feltételhez volt kötve; lapjában csak magyar vonatkozású híreket volt szabad közölnie, sőt külföldi híreket még a budai és pozsonyi német

⁵ Mennyire ment már a ' Magyar Nyelvnek kimiveltetése? Mitsoda eszközlesek, 's módok által kellene azt nagyobbra vinni? Miképp' lehetne ezen eszközöket fogatosokká tenni? (1804)

nyelvű lapokból sem volt szabad átvennie. Az előfizetésre való felhívást március 1-én bocsátja ki.

Pest vármegye nem hagyta annyiban ezt a sérelmet és felírt a nádor útján a királyhoz e határozat megváltoztatása céljából. (...) Hiába fejtegeti az önérzetes hangú felirat azt a képtelen helyzetet, hogy míg a magyarországi német lapok közölhetnek külföldi híreket, hasonló engedelemre nem tarthatnak számot a magyar nyelv terjesztésére törekvő érdemes hazafiak. A kancelláriánál ez a jogosult felszólalás süket fülekre talált, a magyarokban sohasem bíztak Bécsben és az abszolút királyi hatalom túltengése ebben az időben tetőzött. A kancellária rövidesen, minden megokolás nélkül, úgyszintén a nádor is értesíti a vármegyét, hogy a rendelkezéstől, melyet Kultsárral közölt, eltérni nem lehet. Pest vármegye rendjei azonban nem nyugszanak bele ebbe a jogtiprásba és ismét felírnak öfelségéhez. (...)

Ily viszontagságos előzmények után jelent meg 1806. július 2-án a Hazai Tudósítások első száma. Előfizetésre való Híradása meleg fogadtatásra talált. Pest vármegye meghagyja szolgabíráinak, hogy járásaik területén tegyék közhírré és a földesuraságokkal és nemesurakkal közöljék. Rövid idő alatt 34 előfizetőről tesznek jelentést a vármegyéből. Pár száz előfizető csoportosult a lap köré, s ez elég volt arra, hogy azt fenntartsa. A Hazai Tudósítások hetenként kétszer jelent meg negyedréti alakban, mely valamivel kisebb volt a mai újság alak felénél. Ami beosztását illeti, rovatai nem voltak. Közölte az ország minden részéből beérkezett híreket, röviden és híven beszélt el az eseményeket. A dinasztikus érzésű szerkesztő a lap első helyén az uralkodócsaládról szóló híreket adta, melyet Pest és Buda városok hírei követtek, csak ez után következtek a többi városok hírei, hol csakhamar levelezői gárdát szervezett. Szívesen küldtek be híreket, mert a nyomdafesték és a nyilvánosság akkor még valami rendkívüli, újszerű dolog volt. Kultsár gondosan szerkesztette az újságját, mely fősúlyt a hírek közlésére fordította. A szerkesztőnek nem volt ugyan politikai készsége, de művelt, világlátott ember volt, nyelveket tudott és így az akkori igényeket könnyen kielégíthette. (...)

Vállalkozásának visszhangjaként üdvözlőleveleket, bátorító és buzdító leveleket kap az ország minden részéből és az irodalom legtekintélyesebb alakjaitól. Az üdvözlők sorában egyike az elsőnek Döbrentei Gábor, Erdély neves írója, majd a széphalmi mester siet Kultsár üdvözlésére. (...) Fönnállásának első éveiben nincs is hübb barátja a Hazai Tudósításoknak, mint Kazinczy. Alighogy megindul a lap, siet tudósítani ismerőseit és barátait a nevezetes eseményről. (...) Buzdítja jó embereit, hogy ne csak anyagilag, hanem szellemileg is támogassák Kultsárt: írjanak lapjába, küldjenek neki cikkeket. (...)

Kazinczy azonban nem sokáig tartozott Kultsár lapjának barátai közé. Hamar elhidegült iránta, később meg ellene fordult. Elidegenedésüknek több oka volt, amelyek két nagy forrásra vezethetők vissza: egyrészt személyes, másrészt irodalmi okokra. Kazinczy és Kultsár semmiképpen se illettek össze. (...)

A személyi természetű okok közt legfontosabb volt Csokonai sírverse körül forgó polémia, mely az irodalomtörténetben árkádiai per név alatt ismeretes. Az árkádiai per alapját képező felhívás Csokonai sírkövének felállítása érdekében a Hazai Tudósításokban jelent meg Kazinczy tollából. Mint ismeretes a debreceniek Fazekas Mihály vezetése alatt ezért Kazinczyt durván megtámadták. Kazinczy ellennyilatkozatának egy részét a polémiától irtózó, aggodalmasan békés természetű Kultsár nem merte kiadni lapjában. Kultsár tudta, hogy Kazinczyt nyilvánosan senki sem támadta meg, ezért hagyta ki a polemikus részt. (...)

A másik oka Kazinczy elhidegülésének a nyelvújítási küzdelmekben gyökerezik. A magyar irodalom akkor két táborban volt, amelyek farkasszemet néztek és szenvedelmes polémiaikat folytattak.

A nyelvújítási harc láza azonban az egész irodalmat elborította abban az időben, s a Hazai Tudósítások is kivette abból részét. Verseghy és Révai szenvedélyes vitájának utolsó hullámai is Kultsár lapjában simultak el.

Fő törekvése volt és ezt hirdette lapjában, hogy a két irányt, az ortológusokat és neológusokat összeegyeztesse. (...) Kultsár az egységet sürgette, ezért küzdött, de a nyelvújítási harc zajában az ő szava elveszett.

A mindenáron való szófaragásnak ellensége, és ezért gyakran kikelt lapjában az újítók ellen, akiket nyelvbitangolóknak nevez. Különösen könyvismertetések alkalmával szokott a stílussal kapcsolatban ezzel a kérdéssel foglalkozni. Ő az igaz analógia hívének vallja magát, és eszerint kell a nyelvet gyarapítani: ez az ő irányelve.

Kultsár sokkal óvatosabb volt, hogysem nyíltan valamelyik párt mellé szegődött volna. Inkább talán az ortológusok felé hajolt, gondosan kerüli az új szavak használatát, és a szófaragást megveti. Így nem fogadta el Kazinczy túlzásait, ami elég volt arra, hogy a szenvedélyesen újító Kazinczy ellene forduljon.

A nyelvújítás izgalmi közt sok írónak érzékenységet sértette az, hogy cikkén a szerkesztő változtatásokat tett. Kultsár azonban következetesen ragaszkodott helyesírásához, melyet lapja követett és e szerint módosította a cikkeket, ami egészen természetes. (...)

Maga is szívesen foglalkozott nyelvészettel, több nyelvészeti cikket írt lapjába, valamint Szemere Aurórájába és a Tudományos Gyűjteménybe, ami különben nemcsak mint képzett tanárnak, de a szerkesztőnek is tisztéhez tartozott, különösen élete utolsó szakaszában, a nagy nyelvújítási harcok korszakában, melynek végét talán a Zalán futása megjelenése határolja. (...)

Kultsár azért Kazinczyval igyekezett jóban lenni, őt tisztelte és készséges volt hozzá. Ha Kazinczy Pestre ment, mindig szívesen látta vendégül. Arcképe ott függött írószobájában, és csodálta benne a szép és jó iránt való lelkes hevülését, és a szellemi élet minden nyilvánulása iránt tanúsított fogékony érdeklődését.

Vendégszerető asztalánál nagy nyelvészeti viták folynak, de tisztelettel veszi tudomásul az ellenkező véleményt, bár nem követi. (...)

Kultsár azonban nemcsak azáltal szolgálta a nyelvtudomány ügyét, hogy maga is művelte és lapját megnyitotta a nyelvészeti vitatkozásoknak, hanem anyagi áldozatokat is hozott, hogy a vitás kérdések tisztázódjanak. Pályadíjakat tűzött ki a magyar nyelv kiművelésére vonatkozó kérdések megfjtésére.

Először 1804-ben Miller Ferdinánd közvetítésével, a Magyar Kurírban hirdetett pályázatot a következő kérdés megfjtésére: Mennyire ment már a magyar nyelv kiműveltetése?⁶ A legjobb megfjtésre nevének megemlítése nélkül, mint szerény tudománybarát, 12 aranyat, a másodikra 6 aranyat tűzött, s a jutalmat utólag Prónay László 150 forinttal toldotta meg. A pályázatnak igen szép eredménye lett.

Három kiváló pályamunka volt a beérkezett művek közt, a nyertes Kis János nemesdömölki ág. evangélikus lelkészén, Kazinczy barátjáén kívül, Pántzél Pál, kendilónai református pap és Pucz Antal, nagybajcsi (Győr megye) r. k. plébános munkája lett. (...)

Ugyanerre az alkalomra készült, de a pályázatban nem vett részt A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései gr. Teleki Lászlónak⁷, mely 1806-ban nyomtatásban is megjelent, s nemcsak a jutalmazottaknál érdemesebb, de nyelvészeti irodalmunk első termékei között egyike a legfigyelemreméltóbbaknak.

Második pályakérdését a Hazai Tudósítások 1807. évi október 10-i számában hirdette: Micsoda különbségek találhatók az írott, vagy nyomtatott könyvekben?⁸ címen, de erre pályamunkát nem adtak be. A sikertelenség nem kedvetlenítette el, lapjának 1809. február 8-i

⁶ Mennyire ment már a Magyar Nyelvnek kiműveltetése? Mitsoda eszközlesek, 's módok által kellene azt nagyobbra vinni? Miképp' lehetne ezen eszközöket fogatosokká tenni? (1804)

⁷ A Magyar Nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései G. Teleki Lászlónak. Pest, 1806.

⁸ Mitsoda különbségek találhatók az írott; vagy nyomtatott könyvekben: mitsodások vagynak még máig napig is fenn az élő nyelvben a Magyar Nyelvnek Grammaticai részeire nézve? Lehet-e egyiket vagy másokat ezen különbségek közül a Nyelvnek közönséges gazdagítására fordítani, és bizonyos Dialectusokat megállítani [megállapítani]?

számában új kérdést tűzött ki: A magyar nyelv történetei? Jutalmul 200 forintot tűzött ki az áldozatkész szerkesztő.

Bár 1811-ben (...) újra hirdette a kérdést s a jutalmat 300 forintra emelte föl, a szép jutalom most sem csábította íróinkat, s a pályázat eredménytelen maradt.

Nem koronázta siker Kultsárnak egy másik törekvését sem, azt, amely az egyetemi magyar nyelv és irodalmi tanszék elnyerésére irányult.

Révainak 1807-ben bekövetkezett halála után Kultsár is pályázott az egyetemi katedrára. Verseghy, Révainak nagy ellenfele, nem pályázott. A fiatal és tüzes Horvát Istvánnal került itt szembe Kultsár, és e két alapos felkészültségű férfiú helyett kinevezték az egyetemtől második helyen ajánlott Czinke Ferencet, kinek tudományáról kortársai nem éppen hízelgően nyilatkoznak. (...)

Az 1817. november 23-án a pesti Nemzeti Múzeumban tartott lélekemelő ünnepet, hol először osztották ki a Marczibányi-jutalmat, lelkes szavakkal írja le a Tudományos Gyűjteményben. (...)

A Hazai Tudósítások két éven át nem közölhettek külföldi eseményekről híreket. A vármegyék sürgetéseire végre engedett a kancellária és Kultsár 1808 májusában engedélyt kapott a külföldi hírek közlésére. A lap címét ekkor Hazai és Külföldi Tudósításokra változtatta és benne „a külső országbeli eseményeknek” bő teret nyitott, sőt azokkal részletesebben foglalkozott, amit könnyen megérthetünk, ha figyelembe vesszük azt, hogy elterjedt külföldi lapokat járatott. Ezeknek híreit fordította le, és írta át lapja számára. Itt mindig talált híreket, míg a hazai események közzétételében talán túlzott óvatosságot is tanúsított, de meg a belföldi hírszolgálat abban az időben még ólomlábakon járt. Később minden lapszám élén egy kis epigrammát találunk, melyet Magyar- és Erdélyország, majd a külföld hírei követtek, államunként elkülönítve. A lap végén pedig a vízállást, gabonaárakat és a lottéria húzásait közli; és félévek végén és elején az előfizetés megújítását hirdeti. A hirdetések külön íven csatolta a főlaphoz.

A Hazai és Külföldi Tudósítások 1810 óta Toldalékkal jelent meg. Kultsár ugyanis engedélyt kapott a Majna melletti Frankfurtban megjelenő Neuwieder Zeitung közleményeinek kiadására. Ez volt a Toldalékban, mely egy évig állott fönn.

A következő, 1811. évben a Toldalék megszűnt és a Hazai és Külföldi Tudósítások új köntösben, hetenként kétszer, szerdán és szombaton, jelent meg, két hasábos szedéssel és sűrűbb nyomással, hogy az anyag terjedelmét befogadhassa.

A Toldalékot a Gazdaságbéli Gyűjtemény című melléklap váltotta fel, melyben gazdasági tudnivalókat közölt. 1818 júniusában 200 forintot kap mecénásától, Festetics György gróftól a Gazdaságbéli Gyűjtemény című hasznos todalékért. A gróf egyúttal két írónak is rendelt jutalmat, kik a mezei gazdaságot gyarapítják cikkükkel. Ennél azonban sokkal fontosabb és kedveltebb volt a Hasznos Mulatságok című melléklapja, amely 1817-től kezdve jelent meg. A Hasznos Mulatságok fél íves kis lapocska volt, főleg szépirodalmi és ismeretterjesztő tartalommal. Közölt rejtvényeket és kis versecskéket is. Ebben az esztendőben a lap árát fél évenként 6 forintról 10 forintra emelte fel. (...)

Előfizetőinek Európa térképeivel is kedveskedett, melyeket kedvezményes áron bocsátott rendelkezésükre. A térképeket Karacs Ferenc metszette.

Kultsár vállalata anyagilag elég szépen jövedelmezett és a szerkesztőnek gondtalan megélhetést nyújtott. Lassankint a hirdetések is divatba jönnek, amelyek csinos jövedelmet hajtottak. Szívós és kitartó működése a Hazai és Külföldi Tudósításoknak állandó olvasóközönséget toborzott, úgy, hogy 1818-ban 750 előfizetője van.

A szerkesztésre személyesen felügyelt még akkor is, mikor a lapnak állandó munkatársai voltak. Egységes és következetes volt a lapja még kicsiségekben is, és ezt a bélyeget a lap huszonkét évi szerkesztése alatt híven viselte magán. Meglátszik rajta a szerkesztő gondos kezének simítása, aki óvatosan kerülte a polémiát, a valótlan hírek közlését és a mai

értelemben vett újság szenzációkat, amelyeket persze cenzúra mellett egyszerűen lehetetlen is lett volna kiadni. Másrészt meglátszik a lap szerkesztésén az, hogy meglett, komoly férfi dolgozik rajta: nélkülozi az eleveniséget, stílusa a fürge változatosságot, ami a fiatal íróknak sajátos vonása. Kultsár egész pályáján – szerkesztői működését is beleértve – bizonyos nyugodtság vonul végig. Ezt a klastrom csendjéből hozta magával az életbe. Történeti stúdiumokkal, majd nyelvészettel foglalkozik, melyek szemlélődő, csendes munkát feltételeznek. A szerzetesek csendes, kényelmes, nyugodt életmódja, mellyel munkájukon dolgoznak, és ráérnek apró részletekkel is foglalkozni, Kultsár működésén is visszatükrözik. Lelkesülésén meglátszik az óvatos és okos ember rezerváltsága. Soha el nem szólja magát, soha túl nem lö a célon. (...)

Kultsár írói hírneve és tisztessége azonban az egész országban ismertté lett. Az a törekvése, hogy Pest irodalmi központtá legyen, sikerült és élete alkonyán már ott láthatta az írók seregét. De életében is egész kör alakult lapja mellett, amely buzgón és híven támogatta. Virág Benedek, Fejér György, Horvát István, Versegly Ferenc, Vitkovics Mihály, Szemere Pál, Kisfaludy Károly, Kölcsey Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László, Beregszászi Pál, Helmezy Mihály, Bilkei Pap Ferenc, e kor legismertebb írói vannak állandóan körülötte és lapja körül. Fölkeresik őt a vidéki írók is, ha fellátogatnak Pestre; így Kölcsey 1810-ben és Berzsenyi az ünnepelt költő, 1812-ben.

Jó barátait szívesen látja vendégszerető házánál. Híresek irodalmi estéi és összejövetelei, hol az írói világ színe-java együtt van. Mikor az 1810. szeptember 5-i budai tűzvész alkalmával Virág Benedek háza is leégett, Kultsár szállását és asztalát ajánlja fel a jeles költőnek és tudósnak, amit a költő egy darabig el is fogadott. (...)

Állandó összeköttetésben van vele Kis János, Kazinczy barátja, ki verseit küldi be mindjárt a lap megindulása után, és aki gyakran felkeresi személyesen is. Döbrentei Gábor 1807-ben a Magyar Teátrum felől írt cikkel keresi fel Kultsár lapját. Guzmics Izidorral is levelezésben áll, Édes Gergely Anakreonjait, majd Magyar grammatikáját küldi be hozzá.

Kultsár körének kétségtelenül nagy hatása volt a zsendülő magyar irodalomra. Mindjárt a Hazai Tudósítások megindulása után tudományos folyóirat alapítását tervezi, melyből később kialakult a Tudományos Gyűjtemény. Ilyen irodalmi összejövetelek, melyeket poharazással, vacsorával kapcsolt össze a vendégszerető házigazda, sok jeles munka megjelenésére adott ösztönzést az íróknak. Ilyenkor született meg az Auróra is, Kisfaludy zsebkönyve, Szemere Aurórája, Igaz Sámuel Hébéje. Itt beszélnek meg a nyelvújítás, színészet, irodalom eseményeit.

Támogatja az írókat és közreműködik tanácsaival és befolyásával műveik kiadása érdekében. Dayka verseit Eggenbergerhez ajánlja, ki nem akar vállalkozni, azok kinyomtatására. Ugyanehhez rézmetszeteket készített. Igaz Sámuel is segíti zsebkönyve kiadásában. A fiatal Vörösmartynak állást szerez, hogy az irodalomnak szentelhesse életét. Általában nagy tekintélye révén irodalmi kérdésekben elsőrangú tényezővé vált, akivel mindenkinek számolnia kellett.

Kultsárnak nagy érdeme az is, hogy az írókat munkájuk kiadásában anyagilag is segítette. Akkor a munkáknak nem volt kiadója, előfizetés útján gyűjtötték össze a kiadásra szükséges pénzt. Az előfizetőket össze kellett gyűjteni. Így terjesztette ő lapjával, és gyűjtőívekkel a magyar irodalmi műveket. (...)

Többek között Szirmay Antal, Vályi Nagy Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László műveit adta ki saját költségén.

Az írókat szívesen honorálta érdemük szerint, és a magyar irodalomban a tiszteletpéldány népszerű fogalmát is ő honosította meg, mert vidéki levelezőinek ingyen küldte a lapját. (...)

Kultsár közéleti tevékenységének egyik legszebb fejezete a magyar nemzeti színészet érdekében kifejtett, lázasnak nevezhető munkássága. Kultsár nemcsak tollával, hanem tetteivel is azon volt, hogy a magyar színészet a nemzeti közművelődés eszköze és a magyar nyelv terjesztője legyen és az ország fővárosában, Pesten hajlékot nyerjen. (...)

A Hazai Tudósítások mindig bő teret szentelt a művészet ügyének, melynek érdekében meg nem szűnt buzgólkodni. Örömmel közöl híreket a színtársulatok működéséről, az adakozásokról és keletkezése óta soha egy alkalmat se mulaszt el agitálni, buzdítani a teátrumi intézet felállítása érdekében. (...)

Kultsár érdeklődése a pesti színészet iránt egyre fokozódott. 1809-ben előfizetésre való felhívást bocsát ki, két kötet gyűjteményes munkára, melyben hat eredeti darabot ígér. A vállalkozás azonban támogatás híján nem sikerül.

1813 szeptemberében, midőn a német színészet fényes palotában talált már otthont, ellenben a pesti magyar színészet a legnagyobb válságokkal küzdött, és a felügyeletet gyakorló vármegyei biztosok egymás után köszöntek le hivatalukról, Kultsár István vette át a színtársulat igazgatását Kónya János alispántól. Átvett egy rozzant régi épületet, a lyukas fedelű Rondellát, ahova becsurgott az eső; egy eladósodott társulatot, ahol a színészek gázsiját nem tudták fizetni, amelynek díszletei nem voltak és a bukás szélén állott. Ha meggondoljuk, hogy Kultsár ekkor 53 esztendő volt és mégis mily fiatalos lelkesedéssel, ambícióval működött a színészet érdekében, akkor értékelhetjük csak vállalkozását igazán.

Működését azzal kezdi, hogy a Rondellát jó karba hozatja, ez alatt az idő alatt a társulatot Székesfehérvárra küldi, hol sikerrel játszik. Mikor a Rondellát nagy költséggel kitataroztatta, a következő; 1814. évben elárverezik, s a színészet újra hajléktalan lesz. A helyzet valósággal kétségbeejtő fordulatot vett, de Kultsár nem csüggedett. (...)

Ebben az időben adta ki első röpiratát, a Javallását⁹, egy nemzeti színház építése érdekében. (...) Az ügy iránt érzett igazi nemes lelkesedés adhatta csak a tollat Kultsár kezébe, hogy ezt a röpiratot megírja a napóleoni háborúk és a devalváció után, mikor az ország a pénzügyi tönk szélén állott. Ekkor remélni azt, hogy közadakozásból létesül egy nemzeti színház, ezt csak oly rajongó lélek lelkesedése gondolhatta, melyet átítatott a magyar kultúra fejlesztésének nagy eszméje.

Kultsár szándéka, hogy ehhez a nevezetes politikai eseményhez fűzze a teátrum felállítását, nem sikerült, mert röpirata sok akadály közt látta meg a napvilágot. (...) Röpiratát pár hó múlva (az első 1814. október hó 25-én, a második 1815. április 25-én kelt) nyomon követte a Buzdítás¹⁰. (...)

1814-ben kiadja a Teátrumi Almanachot, melyben több jeles író művét közli. Vitkovicsnak Schillertől fordított cikke miatt majdnem meggyült a baja a felsőbbbséggel. Szabadelvű irányra miatt fel akarta jelenteni egy túlbuzgó teológiai professzor, de a dolog elsimult. (...)

Hervadhatatlan érdemei vannak Kultsárnak a színészet körül. Éveken át jó szelleme, tanítója, pártfogója, bankárja volt a társulatnak. (...)

Az építés ügye a társulat távoztával elaludt, a tervpályázat kiírása is elmaradt, de Kultsár ezt időnként felújítja. A hatalmas vármegye képtelennek bizonyult a színészet fenntartására. A Hazai Tudósítások szerepét a magyar színészet e küzdelmes évtizedeiben aranybetűkkel jegyzi fel színészetünk évlapjai. Nemcsak a közönséget buzdítja műpártolásra, hanem az írókat is színművek írására. Ennek a felhívásnak főleg a színészek felelnek meg, akik derűreborúra gyártják a darabokat. De időközben megjelenik a legnagyobb magyar tragédia is (...) és Kultsár lapja Bánk bán szerzőjét, mint ismeretlen kezdőt, melegen ajánlja az olvasók figyelmébe. (...)

Irodalmi tervei közül említésre méltó az, hogy hírlapja mellett még egy tudományos színezetű folyóirat kiadásán fáradozott, ez azonban egyelőre terv maradt, de később megvalósult a Tudományos Gyűjtemény alakjában. (...)

Sokkal fontosabb volt Kultsárnak a Magyar Tudós Társaság alapítására vonatkozó törekvése, melyet mindig szükségesnek vallott és hirdetett. Az ő szava csekély, ereje kicsiny

⁹ Hazafiui javallás Magyar Nemzeti Theátrum' építéséről melly egyszers'mind a' Fejedelmi Szövetség győzedelmének és a' Három felség Pesten létének emlékeztető jele légyen. Pest, 1814.

¹⁰ Buzdítás a' Nemzeti Theátrum' felépítésére. Pest, 1815. 8 oldal.

volt ahhoz, hogy ez országos intézményt megteremteni, az eléje nyomuló akadályokat lebírni tudta volna. De Bessenyei és Révai után Kultsárban is lelkes apostolra talált a Magyar Tudós Társaság ügye. Mint mindig, úgy most sem maradt meg a pusztá szónál.

1793-ban készített végrendelete szerint 10.000 forintot szánt a létesítendő Magyar Tudós Társaság céljaira.

A kultúra nemesítette nemzeti lélek foglalatában ez a törekvése is benn volt. Széchenyi István lánglelkére, és az országot felriasztó példaadásra volt szükség, hogy ezt az intézményt életre hívja. Kultsár azonban, ami rajta állott megtette: kiadta A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései gr. Teleki Lászlónak., melynek Toldalékja a Tudós Társaság felállítását sürgeti Bessenyei nyomán.

Azt azonban élete alkonyán megérnie adatott, hogy ezt a régi törekvését teljesedni látta. A nádortól 1827. november 30-án a tudós társaság alapszabályait szerkesztő bizottságnak tagjává kinevezetvén, annak első ülésein részt is vett. (...)

Kultsárnak fejlett érzéke volt a ritkaságok, régiségek, könyvek gyűjtése iránt is. Ennek két maradandó emléke maradt, mely nevét megőrzi: az egyik a Kultsár-kódex – 184 kis negyedréti lapból álló kézirat, melyet 1539-ben fejezett be Paulus de Pápay, valószínűleg pálos szerzetes. A munkát Kultsár mentette meg az elkallódástól. (...) Halála után Horvát Istvánhoz és attól a Nemzeti Múzeumba került. (...)

Szép könyvgyűjteményre tett szert idővel; ezt a gyűjteményt 1827-ben, halála előtt fél évvel, felajánlotta Komárom vármegyének, szülővármegyének. A vármegye 1827. október 9-én tartott közgyűlésében tárgyalta a nagylelkű ajánlatot, amelyet hálás köszönettel fogadott. Halála után özvegye, Perger Anna asszony is tetemes adományokkal gyarapította Kultsár István könyvtárát, mely 3591 darabot számlál. (...)

Kultsár széles látókörű, művelt magyar ember volt, olyan művelt magyar ember, amilyen korában csak néhány volt Magyarországon. Nem élt izolált magyar életet, mint az akkor élő tudósok és írók, voltak összeköttetései a külföldön, idegen tudósokkal levelezett, s ha mindezt nem is vennők figyelembe: nagy német, francia, olasz lapokat olvasott, melyekből európai áttekintést szerzett. Tehát Kultsár korántsem volt táblabíró-típus, hanem igenis, erős magyar érzésű, de művelt hazafi. Nem volt nagy vagyona és nagy befolyása, de mégis annyit tett, mintha minderre nagy vagyon tette volna képessé, mint egy Marczibányit, és mintha nagy összeköttetések álltak volna rendelkezésére. A magyar kultúra: a kiművelt nemzeti nyelv, az ebből sarjadó magyar irodalom és a magyar színészet apostolra talált Kultsárban. A Hazai Tudósítások ezt a célt szolgálták: lelkesült és lelkesített. De itt nem állt meg: példát is adott, áldozott sovány erszényéből erre a célra. Röpiratokat ír a nemzeti színészet érdekében, a züllött színtársulat igazgatását átveszi, áldozatkész, fáradtságot nem ismer: mindez egy ábrándért, melyért akkor oly kevesen lelkesültek, de amely ábránd az ő lelkében szent meggyőződésnek élt. Háza nyitva és asztala terítve volt a magyar írók számára, akiket buzdított, segített, tanáccsal, pénzzel egyaránt, nekik állást szerzett, munkáikat nemcsak megdicsérte, de el is adta. És ezt többre kell becsülni mindennél, ezt az erős gyakorlati érzéket, mellyel rátalált a segítség módjára. Pályatételeket tűz ki, hogy a színészetnek használjon, és a végcélként előtte lebegő tudós társaságnak gondolatát népszerűvé tegye, tehát a magyar kultúrát előbbre vigye.

De nemcsak lelkében volt magyar, hanem minden ízében, így külsőségeiben is. Magyar ruhában járt, a magyar zene lelkesítette, a magyar tánc tüzelte. Mint színigazgató értett ahhoz, mint kell a közönségre hatni, az effektusokat kihasználni. Magyar táncokat taníttatott be a színészekkel és a táncitanítót, aki cseh ember volt és nem értett a magyar tánchoz, maga oktatta be a magyar toborzóra és magyar magányra. Nagy hibának tartotta, hogy Kladek mester csak a baletthez értett, a magyar táncot pedig nem tudta. Természetesen egy-egy magyar táncbetétet zajos estéket ért el, és a közönség tombolt a Rondellában Kisfaludy Károly Kemény Simonja előadásán. Az akkori német Pesten, amelynek utcáin alig hangzott

magyar szó, nem lehetett más úton-módon magyarosítani és a díszes német színházzal másképpen versenyezni. Szerette a magyar dalt és zenét, színpadra is vitte. A Hasznos Multságokban népdalokat is közölt, ami érdekes vállalkozás volt akkor, mikor az egy Pálóczi Horváth Ádámon kívül ezzel még senki sem foglalkozott. (...)

Nem lehet azt mondani róla, hogy ez vagy amaz érdekelte. Minden iránt érdeklődött, mert művelt ember volt és nem volt egyoldalú. A história és a nyelvtudomány mellett, mely iránt való lelkesedését vázoltuk, nem kerüli ki figyelmét a technika és a reáltudomány sem. (...)

Egyéniségének tartozéka volt vidám, derült kedélye, melyre nagy szüksége volt a szerkesztés gondjai közepette. Érzékeny írókkal és türelmetlen cenzorokkal volt dolga, s az volt a szerencséje, hogy közönsége türelmes volt. Egyéniségét a jó kedély vonzóvá tette, ez magyaros vendégszeretettel párosulva Kultsár nevét, házának jó hírét széles körökben tette ismertté.